

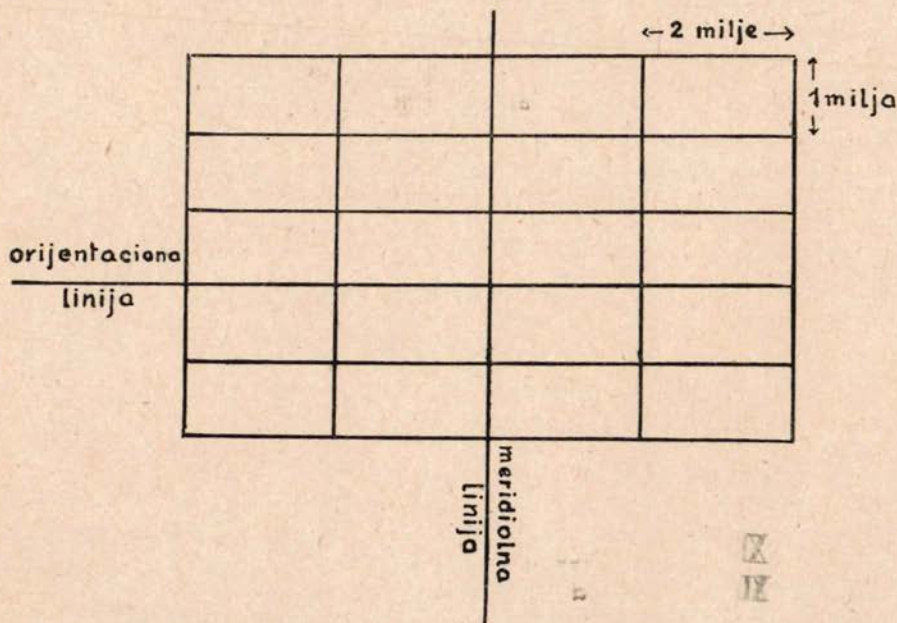
Janko Senderđi, puk. u m. — Zagreb

Prvi zemaljski — jozefinski premjer

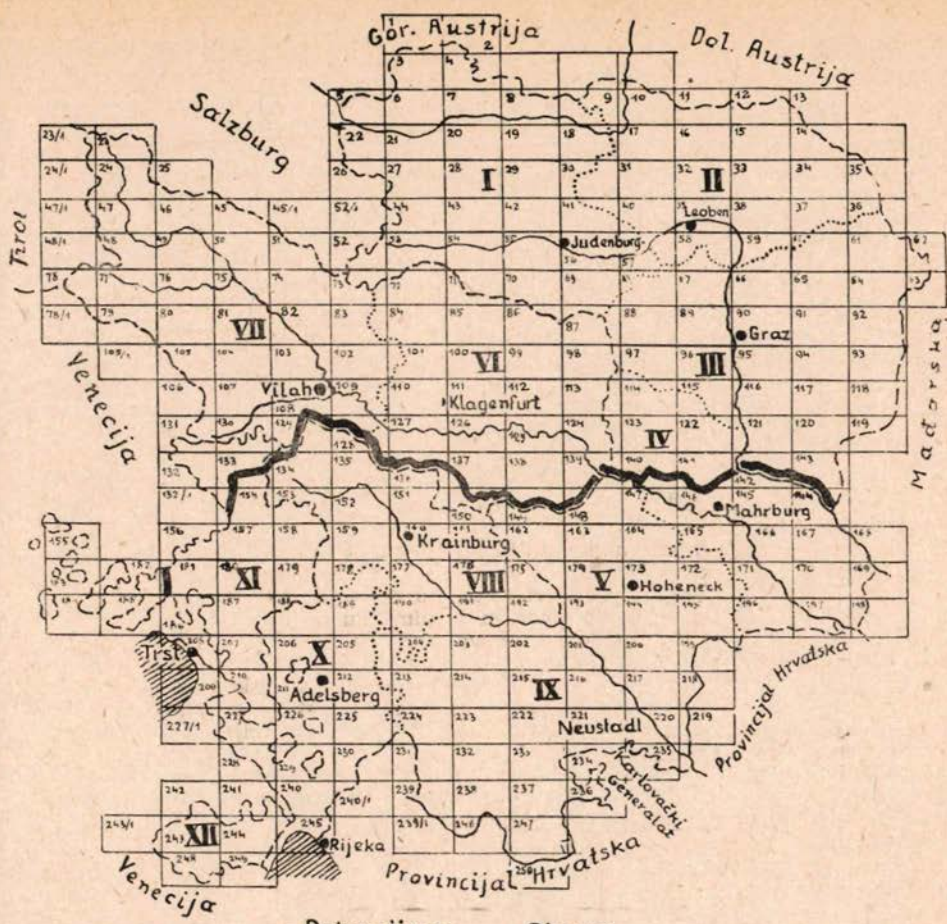
(Nastavak 1)

1768 godine pukovi koji garnizoniraju u Nutarnjoj Austriji, dobivaju instrukcije i naredenje, da izrade točan opis gradova, trgovišta i sela svih kotareva i okruga.

1784 godine gen. štabni pukovnik *JENEY*, kome je bilo povjereno i rukovodstvo premjeravanja Hrvatske (Provincijal i Vojna Krajina) dobiva zadatak, da s 22 oficira topografa izvrši predradnje i premjeri Nutarnju Austriju, bez pridodavanja trupnih oficira, jer taj premjer nije bio smatran hitnim. Pukovnik *JENEY* primijenio je istu metodu organizacije i izvođenja radova, kao i u Hrvatskoj. Osnovna orijentaciona linija skeleta premjeravanja kroz Hrvatsku bila je opći pravac toka rijeke Save i ona je produžena preko oblasti Celja, Koruškome i Kranjskom do Trsta. Glavna meridionalna linija preko Celja izbijala je na granicu Austrije, a od nje po orijentacionoj liniji, na svake 2 milje određivan je okvir skeleta sekcija premjeravanja, to jest izvršeno je kvadriranje.

Sl. 3. Kvadriranje — podjela sekcija

I	- Pokrajina Štajerska	- Okrug Judenburg
II	- " -	Pruk
III	- " -	Graz
IV	- " -	Mahrburg - Maribor
V	- " -	Zilli - Celje
VI	Koruška	Klagenfurt - Celovec
VII	- " -	Villach - Beljak
VIII	Kranjska	Laibach - Ljubljana
IX	- " -	Neustadt - Novo Mesto
X	- " -	Adelsberg - Postojna
XI	Gorica	
XII	Istra	
	približna granica Jugoslavije	

Sl. 2. Skelet podjele sekcija vojne karte nutarnje Austrije

Druge dvije orijentacione linije, okomite na ovu meridionalnu liniju, određene su po općim pravcima Murau—Graz i Maribor—Varaždin.

Ljeti 1784 godine pukovnik *JENEY* izveo je određivanje skeleta osnovnih listova snimanja, triangulaciju stonjih i stalnih točaka pomoću mjerničkog stola i na njemu utvrđenog stanja busole. Njegovo odjeljenje od 22 oficira-topografa otpočelo je vojni premjer. U punom jeku rada, 1785 godine, isti je prekinut, jer je car Josip II. svojim pismom od 5. juna naredio, da se odmah hitno pristupi izmjeri posjedovnih čestica i regulaciji poreza. U pismu car Josip II. iznosi mišljenje, da će izmjera čestica u Nutarnjoj Austriji biti veoma teška obzirom na brdski karakter tih pokrajina, i da će trajati dulje nego u drugim pokrajinama carstva. Izričito naređuje hitnost ovih radova i stavlja na raspoloženje sve što je potrebno za njihovo što brže dovršenje.

Vrhovna komisija za reguliranje poreza u Nutarnjoj Austriji pod upravom gubern. savjetnika *grafa GAISDORF-a* dobiva od Dvorske komisije za reguliranje poreza preko njenog člana *grafa ZINZENDORF-a* ovlaštenje i naređenje, da oficiri-topografi pukovnika *JENEY-a*, a pod njegovim rukovodstvom i nadzorom izvrše potrebna podučavanja činovnika i pridodatih trupnih oficira za radove na izmjeri zemljišnjih čestica. Pukovnik *JENEY* ovo podučavanje vrši u Koruškoj, »pokrajini ispunjenoj vratolomnim brdima« i odmah utvrđuje, da je po dobivenim instrukcijama rad na izmjeri otežan. Vršiti studiju o načinu rada na terenu i donosi zaključak, prema kojemu će se dalja izmjera vršiti na slijedeći način:

a) parcele u dolinama nepravilnih oblika, izmjerit će se lancem ili mjeračkim konopom, a njihove površine će se odmah na licu mjesta izračunavati;

b) parcele i površine, koje zbog otežanog položaja i specifičnog svojstva ne dopuštaju izmjeru lancem — kao jezera, prostrane šume, alpsko gorje i t. d. i u njima postojeći kameni biljezi, imaju se obraditi na jednostavan i lak način, t. j. geometrijskim određivanjem.

U Koruškoj su se ova dva načina određivanja odvijala bez poteškoća s raspoloživim personalom. U okrugu Ljubljane, pukovnik *JENEY* morao je tražiti pomoć stručnih inženjera. Ujedno je utvrđeno, da njegova 22 oficira-topografa ne mogu dovršiti radove ovog premjera, jer pridodati činovnici nisu pokazali potreban uspjeh. Radi toga traži dodjeljivanje još 4 trupna oficira i 30 pismenih podoficira, koje je on sam izabrao u tamošnjim vojnim jedinicama.

Pošto je car Josip II. sve više požurivao s radovima na izmjeri čestica, to su za ove radove upotrebljavani i pismeni kadeti i vojnici, a i gradski pisari, okružni i feudalni činovnici, čak i otresitiji seljaci. Sa ovako ojačanim personalom uspjelo je završiti snimanje, izračunavanje površina čestica i njihov popis, u mjesecu septembru 1876 godine.

Poslije završetka izmjere čestica, odmah je produžen rad na vojnom premjeru s 22 oficira-topografa, kojima je pridodato još 16 oficira-topografa do tada upotrebljivanih na premjeru Mađarske. Ujesen 1787 godine dovršeno je premjeravanje vojne karte Nutarnje Austrije, u mjerilu 1:28.800, obuhvaćeno u 250 lista. Pošto su oficiri-topografi odmah prebačeni na vojni premjer u Tiroi, to je iscertavanje u čisto i kopiranje sekcija vršeno kasnije.

Originalne sekcije premjera u bojama i čisti crtež kopija vojne karte, iste su veličine, mjerila, sadržaja i načina prikazivanja kao i za obe Austrije, samo s tom razlikom, što svaki list nosi ime svoga autora, što će se kasnije, pri premjeravanju drugih zemalja, pretvoriti u propis.

U sekcijama označene su granice pokrajina, a u kopije naknadno su unijete ilirske granice po konvenciji od 23. IV. 1811 godine. Na pojedinim graničnim potezima ucertani su granični stubovi i humke, a na mađarskoj granici kod Radkersburga (Radgone) i stari zaštitni granični rovovi. Kod naselja razlikuju se: utvrde, gradovi, trgovačka mjesta, a sela sa oznakom *D* (Dorf). U krajevima, tada nastanjenim slovenačkim živiljem, dodavani su i slovenački nazivi, što je od neobične važnosti za poznavanje tadašnje etnografske granice. Rudnici i tvornice nisu dati znacima, već natpisima. Topografski detalj prikazuje osamljene kuće u Goričkom (casino), spremišta poljoprivrednih proizvoda i voća, hidrografsku mrežu, melioracione radove na Soči, Ljubljansko barsko područje, solane u oblasti Trsta, alpske kolibe, kapele, religiozne objekte, salaše, zamkove, ruševine, kovačnice, topionice željeza, vino-

grade, kordonske obalske straže u riječkom zaljevu. Teren je prikazan zakrivljenim krstićima i ojačan sjenčanjem, visoko i alpsko gorje nije dovoljno plastično prikazano, stjenaci i ledenjaci nisu jasni, a na sekciji »Toten Gebierge«, na mjestu visoko planinskih oblasti, ustavljen je jednostavno natpis »vječni led i snijeg«. Doline i kraške vrtače, te manja uzvišenja izražena su djelomično u horizontalama, djelomično u crticama.

Za unutrašnju Austriju pored vojničke karte, izrađeno je u rukopisu 7 svezaka topografskog opisa, a izradili su ih 21 trupni oficir u razdoblju od 2 godine. Naznačena su pojedina naselja i njihova međusobna udaljenost u satovima hoda, kolnici, putovi i staze, solidne zgrade u naseljima, veličina crkava, manastira, zamkova sposobnih za obranu, svojstva i oznake voda i močvara, karakter šumskih kompleksa, transportni uvjeti namirnica, granični pojas i ostale demografske i privredne karakteristike.

Vojne karte, crteži u čisto i topografski opis — sve je pohranjeno i sačuvano u Ratnoj arhivi (Kriegsarchiv) u Beču. Sve do 1784. godine, ove oblasti nisu bile detaljno premjeravane.

4) Poknežena grofovija Tirol (Sjeverni i južni Tirol)

Tirol je posjedovao dobru kartu: PETER ANICH i BLASIUS HUEBER »Pod sretnom vladavinom Marije Terezije kraljice carice Austrije, nacrtana korografija Tirola itd. (Tyrolis sub felice regime Mariae Theresiae R. I. A. chorographiae delineata etc) od 1774 godine, u mjerilu 1:103.800, obuhvaćenoj u 20 listova, a zasnivala se na redovitoj triangulaciji.

1786. godine, kada je dovršen vojni premjer Nutarnje Austrije, pukovnik JENEY s 15 oficira-topografa preuzeo je radove na vojnom premjeru Tirola. Izvršene su predradnje i otpočela je podjela na sekcije — kvadriranje. Car Josip II. svojim pismom od 13. III. 1787 godine prekida ovaj rad odijeljenja, pukovnika JENEY-a prebacuje na hitniji rad u Mađarsku i stavlja na raspoloženje tamošnjem rukovodiocu premjera pukovniku von NEU.

Prvi vojni premjer Tirola, zajedno s provincijom Vorarlberg (1782 godine priključenom i administrativno) i suverenom kneževinom Liechtenstein, otpočeo je 1801 godine, prekinut je bio za vrijeme francuske okupacije; Francuzi preraduju kartu ANICHA-a i HUEBER-a u mjerilo 1:140.500. Rad na premjeru nastavlja se tek 1816—1821 godine i pada u epohu t. zv. Drugog zemaljskog premjera habzburške carevine.

5) Prednja Austrija

Upravne, ne državno-pravne jedinice, rastrešene po enklavama u Južnoj Njemačkoj (Schwabenland):

- zemaljska grofovija Breisgau (Donje i Rajnske zemlje),
- vogtei (feudum) Ortenau,
- švapska Austrija
 - a) Burgau, Nellenberg, Hohenberg
 - b) landvogtei Schwaben
- Vorarlberg (kasnije priključen Tirolu).

Sve ove sitne upravne jedinice, enklave, bile su obuhvaćene u Atlasu J. B. HOMANN-a: djelomična premjeravanja u raznim mjerilima vršena su od pukovnika J. L. KOLLEFFEL-a, kapetana J. TASCH-a, BLASIUS HUEBER-a i nemaju naročiti značaj za prvi zemaljski premjer.

1769 godine, od svih ovih rasparčanih jedinica, ERNEST BOUCHARD sastavio je preglednu kartu, mjerila 1:342.000, u jednom listu.

B) ZEMLJE ČEŠKE KRUNE

Poslije pogibije kralja Ljudevita II. Jagelona, 29. VIII. 1526 godine u bici na Mohaču, Češka i Moravska dolaze pod vladavinu Habzburgovaca: tridesetgodišnji rat (1618—1648 godine), povremeno prekida ovu vladavinu. Carica Marija Terezija (1740—1780 godine), kao i za sve nasljednje zemlje Austrije vodi 1740—1741 go-

dine rat i za ove zemlje. Mir u Breslavi od 11. VII. 1742 godine osigurava carici Mariji Tereziji njihov posjed. Šlezija je 1675 godine uslijed unutarnjih sitno vladalačkih borbi i vjerskih sukoba bila stavljena pod vladavinu cara Leopolda I. Ovim ratom velikim je dijelom zauzima Fridrich II. Pruski.

1) kraljevina Češka

U to vrijeme najbolja je karta bila »Ing. kapetan Joch. Christ MÜLLER«. Najnovija i najpotpunija korografska mapa cijelog kraljevstva Češke i t. d. (*«Mappa chorographica novissima et completissima totius Regni Bohemiae etc)*, mjerila 1:137.000, obuhvaćena u 25 listova.

Vojno premjeravanje Češke vršeno je u vremenu od 1764—1767 godine, a za osnovicu uzeta je gore navedena karta MÜLLER-a. Iz karte je uzet potreban broj osnovnih točaka, čiji je položaj smatran i nađen pravilnim, i one su unijete u skelet sekcija mjerila 1:28.800. Uspoređivanjem i verifikacijom na terenu, ucrtavan je ostali gerip i dopunjavane morfološke osobitosti reljefa. Naročita pažnja pri tome poklanjana je pograničnim sekcijama prema Bavarskoj, Saskoj i Šleskoj, gdje je trebalo točno osmotriti sve prilaze i stranputice, stare putove, rijeke i potoke, jezera i močvare, udolja i uzvišice, terase, šume: sve ono, što je bilo ma i od najmanje vojno-operativne važnosti.

Rad na vojnom premjeravanju, t. j. dopunjavanju i verifikaciji, počeo je maja 1764 godine, a dovršen je ujesen 1767 godine, pod terenskim nadzorom majora baruna MOTZEL-a, a pod općim rukovodstvom pukovnika grafa FABRIS-a. Sekcije prigraničnog pojasa obrađivali su oficiri Velikog generalštaba, unutrašnjost Češke, ovom poslu vješti oficiri i podoficiri tamošnjih pješadijskih i artiljerijskih pukova, u svemu 31 osoba. Ovako nastala ratna karta u mjerilu 1:28.800, obuhvatala je 273 sekcija: svaki njen list s desne strane ima alfabetski popis naselja i opis rajona, u kome je sadržano sve ono, što nije moglo biti izraženo crtežom, kao širina i dubina voda, svojstva močvara i blata, gazovi, karakter i stanje mostova i brvana, terenski usjeci, dominirajuće uzvišice, stanje putova, zgrada i t. d. Opis je radilo 6 trupnih oficira i on obuhvata 19 svezaka i 1 priručnik. U isto vrijeme, u 13 okružja Češke vršen je vojno-topografski opis gradova, trgovišta i sela, izveli su ga oficiri i podoficiri pješadijskih i artiljerijski pukova garnizoniranih u Češkoj. U njemu su obuhvaćeni svi vojni, političko-upravni i privredni statistički podaci: sve je ovo držano strogo povjerljivo i tajno te se nije smjelo nikome pokazivati. Nakon svršetka svi ovi podaci dostavljeni su najhitnije Dvorskom ratnom savjetu u Beču.

Nakon svršetka vojnog premjeravanja Češke odmah se pristupilo izradi vojne karte Češke, i pod upravom potpukovnika baruna MOTZEL-a 1769 godine izrađena je karta »Mala mapa kraljevine Češke iz velike prenjeta u isto 273 podjelenih smanjenih sekcija, 1769 godine dovršena, 1:115.200, 36 crtanih listova« (*Kleine Mappa des Königreiches Böhmen von den grossen neu übertragen ebenfalls in 273 verjüngte Sectionen eingetheilt, 1769 angefertigt, 1:115.200, 36 gez. Blätter*). Ovaj vojni premjer Češke, čija je topografska vrijednost bila mnogo kritizirana, dao je ipak prvu potpuniju vojno-operativnu kartu Češke, koja je uskoro upotrebljena u ratu 1778—1779 protiv Prusije. Tokom operacija ustanovljeno je, da karta ima dosta pogrešaka, naročito u pogledu međusobnih položaja naseljenih mjesta i odmah je češko-saski prigranični prostor Rumburg-Leitmeritz (Ljutomerice) -Jungbunzlau (Mlada Boleslava) od oka premjeren od zastavnika Franje MIHANOVIĆ-a u mjerilu 1:28.800. Rajon, koji je bio obuhvaćen ratnim operacijama, podvrgnut je odmah strogom pregledu, verificirane su 2 sekcije, a nanovo je snimljeno 141 sekcija, mjerila 1:28.800, u vremenu od 1780—1793 godine, pod rukovodstvom generala baruna ELMPT-a. Na tome je radilo 6 gen. štabnih i 16 trupnih oficira.

Sve su sekcije veličine 62×42 cm, na gornjem rubu imaju mjerilo u bečkim hvatima i češkim miljama, teren je izražen u crnim krstićima i savijenim crticama, vrlo je plastičan, naročito u Češko-saskoj Švici, naselja su prikazana crveno, putovi i staze smeđe, vode plavo, livade zeleno, šume sa crnim kružićima, a unijete su i političke granice, kao i rovovi utvrđenja iz ratova 1778—1779 godine.

2) Markgrofovija Moravska

U to vrijeme najbolja je karta bila: Ing. J. C. MÜLLER »Moravska Marka« (*Marchionatus Moraviae*) iz 1708—1712 godine mjerila 1:180.000, izrađena je u 8 listova.

Vojno premjeravanje Moravske vršeno je u vremenu od 1764—1768 godine, a kao osnovica uzeta je kao i kod Češke karta MÜLLER-a. Iz nje je uzet potreban broj osnovnih točaka, čiji je položaj smatran i naden pravilnim i one su unijete u skelet sekcija mjerila 1:28.800. Usporedbom i verifikacijom na terenu, ucrtan je od oka i upotpunjavao ostali gerip-kostur. Rad na vojnom premjeru, t. j. dopunjavanju i verifikaciji, otpočet je 1764 godine, a dovršen 1768 godine pod rukovodstvom generala baruna ELMPPT-a, s 12 oficira iz tamošnjih pješadijskih pukova, kojima su bili pridodani kao terenski pokazivači upravni činovnici, dobro upoznati s graničnim i ostalim topografskim stanjem. Tako je izrađena vojna karta u mjerilu 1:28.800, a obuhvaćena u 126 sekcija. Svaki list sadrži opis rajona, u kome je obuhvaćeno sve ono, što se nije moglo izraziti crtežom — pored 4 sveska opisa izrađenog od 3 trupna oficira. *Sumarium* iz 1771 godine donosi vojno-topografske i političko-upravne podatke o naseljima Moravske.

Kao u Češkoj, nakon rata 1778—1779 godine, pokazala se potreba za popravkama i dopunama sekcija obuhvaćenim ratnim operacijama. Ovo je učinjeno u sjevernim oblastima Moravske, u vremenu od 1779—1781 godine, pod rukovodstvom generala baruna ELMPPT-a s 3 gen. štabna i 4 trupna oficira. Verificirane su i dopunjene 4 sekcije, a nanovo je snimljeno 36 sekcija u mjerilu 1:28.800.

3) Vojvodstvo Šlezija

Vojvodstvo Šlezija — dio, koji je nakon mira u Breslavi od 11. VI. 1742 godine ostavljen pod habzburškom vladavinom — obuhvata kneževine Teschen (Cieszyn), Troppau (Opava), Jägerndorf (Krnov) i Neisse (Nisa).

Obzirom na inventuru karata, Šlezija je bila u vrlo dobroj i interesantnoj situaciji:

a) Austrija je izradila kartu: J. W. WIELAND i H. SCHUBERT »Šleski Atlas to jest vojvodstvo Šlezija i t. d.« (*Atlas Silesiae id est Ducatus Silesiae etc.*), 1750 godine.

b) Za vrijeme Sedmogodišnjeg rata, Austrija je zaplijenila katre, izrađene u Prusiji, što dokazuje, koliku je važnost kralj Fridrich II. polagao na dobre topografske karte, pa ih je prema tome i pripremio za vođenje svojih vojnih operacija na austrijskom teritoriju. Bile su:

1) *Ratna karta suverene grofovije Glac, u kojoj su točno ucrtani svi putovi, a registrirani su i stanovnici svih naselja s njihovim podvozom, po naredenju nj. kralj. veličanstva milostivim naročitim naredenjem 1747 godine, 1:34.000, F. C. von WREDE, 12 crtanih listova sa razčlanjivanjem gradova, sela i vlasnika, kao i brojem seljaka, baštovana, pokućaraca i podvoza*« (*Kriegskarte der souverenen Grafschaft GLATZ, wobei alle Wege, Stege accurat angezeichnet, auch die Einwohner aller Orte nebst deren Bespannung, registriert werden auf Befehl Sr. Königl. Majestät allergnäd. Special Befehl 1747, 1:34.000, F. C. von WREDE, 12 gez. Bl. Mit der Specifikacion der Städte, Dörfer u. Eigenhümer, nebst der Anzahl der Bauern, Gärtner und Häusler und der Bespannung.*)

2) »*Ratna karta suverene grofovije Glac i jednog dijela uz nju graničene Šlezije, kneževina Svajdnic i Minsterberg, 1:69.800, 4 crtana lista 1747*« (*Kriegs Carte der souverenen Grafschaft GLATZ und eines Theiles des daran gränzenden Schlesiens, der Fürstenthümer SCHWEIDNITZ und MÜNSTERBERG, 1:69.800, 4 gez. Bl. 1747.*)

3) »*Brujon karte snimanja vojvodstva Šlezije. Sadrži oblast od Grossen na Odri, to je čitava Donja Šlezija t. j. kneževine Sagan, Glogao, Jauer, Volau i Lignic, 1:30.200, 141 crtani list*« (*Brouillons Aufnahmskarte von dem Herzogtum Schlesien. Enthält die Landesstücke von GROSSEN an der Oder, das ist ganz Unterschlesien, nämlich die Fürstentümer SAGAN, GLOGAU, JAUER, WOHLAU und LIEGNITZ, 1:30.200, 141 gez. Bl.*)

Na prijedlog feldmaršala grafa DAUN-a, u Šleziji je odmah izvršen prvi povećani vojni premjer 1763 godine. Rukovodilac je radova pukovnik graf FABRIS, a njegov pomoćnik potpukovnik GAVAUX: na početku je radova na premjeru zaposleno bilo 18 gen. štabnih oficira, a na završetku, aprila 1764 godine, 10 oficira. Premjeravanje je vršeno od oka u mjerilu 1:28.800, na osnovu čega je izrađena »*Ratna karta kneževine Tešen (Cvieszin), Troppau (Opava), Jegerndorf (Krnov) i*

Najse (Nisa), od Velikog operativnog Generalštaba po najvišem naređenju godine 1763, premjeravanoj od oka, u 40 crtanih sekcija 1:28.800» (Kriegs Charte derer Fürstentümer TESCHEN, TROPFAU, JÄGERNDORF und NEISSE, so von der K. k. Grossen Feldgeneralstab auf Allerhöchsten Befehl Anno 1763 a la vue aufgenommen worden. 40 gez. Aufnahmssektionen 1:28.800). Sekcije su iscertavali kadeti, pridodani iz tamošnjih pukova, a oficiri pješadijskih i konjičkih pukova vršili su vojno-topografski i političko-statistički opis zemlje, te sastavljali popis naseljenih mjesta. 1770 godine vršeno je prvo numeriranje kuća i popis stanovnika i stoke.

Za vrijeme rata 1778—1779 godine Glavni je generalštab snimio metodom od oka dio Šlezije u mjerilu 1:18.700, u 11 sekcija s ucrtanim austrijskim i pruskim položajima. Ista karta povećana na je u mjerilo 1:16.000. Ispravljenu granicu između Austrije i Prusije u Šleziji, na osnovu mira u Tešenu 13. V. 1779 godine, premjerio je 1779 godine kapetan TAUBER u mjerilu 1:7.200, a karta je izrađena u 11 listova.

1780 godine izvršen je novi premjer, koji obuhvata 30 listova. Novi je premjer izvršen zbog nastalih velikih promjena, a i ranije pogrešno prikazanog terena. Veličina listova 62×42 cm: naselja su prikazana crveno, hidrografska mreža plavo, livade ili nizine žuto ili zeleno, komunikacije u smeđe, teren u crnim zakrivljenim crticama i pojačan sjenčanjem, šume crnim kružićima. 1784 godine izrađene su 2 kopije ovog premjera u Vojnoj akademiji u Wiener Neustadtu.

C) Kraljevina Galicija i Lodomerija

Ugovorom 5. VIII. 1772 godine u St. Petersburgu (Leningrad), izvršena je *prva podjela Poljske* i habsburškoj carevini pripojena je Galicija i Lodomerija — Istočna Galicija, koja obuhvata vojvodstva Krakov, Sandomirž, Ruski-Lavov i Podoliju. Najbolja karta toga vremena jeste: RIZZI-ZANONI »Karta Poljske s podjelom u provincije i palatinate, s potpodjelom u distrikte, sastavljena iz nekoliko premjeravanja i posmatranja, kao i izmjere na mjestu i t. d.« (Carte de la Pologne divisée par provinces et palatines subdivisée par districts, construit d'après quantil d'Arpentages d'Observations et Mesures prises sur le lieux etc), od 1772 godine, u mjerilu 1:673.000, koja obuhvata 24 lista.

Još 1770—1771 godine izvodi se vojni premjer poljskog distrikta Sandec-Cips (kotari Novi Targ i Novi Sandec) i dijelovi mađarskih prigraničnih županija Arva, Cips, Liptov i Saroš. Izvodi ga odjeljenje potpukovnika baruna SEEGER von DÜRRENBURG-a, 20 gen. štabnih oficira. Obuhvata 28 sekcija po zasebnoj orijentaciji. Ovaj vojni premjer vršen je u cilju razgraničenja između Mađarske i tadašnje Poljske, jer je oblast, koju je 1412 godine car Sigismund založio Poljskoj, 1769 godine iskupila i pripojila svojim zemljama carica Marija Terezija. Vojni premjer ove oblasti nije se kasnije mogao vezati s orijentacijom karte LIESGANIK-a, pa je 1783 godine natporučnik FISCHER izvršio reviziju geometrijske mreže te joj dao novu orijentaciju, a djelomično je izvršio i novi premjer, tako da je taj rad za teritoriju Galicije — Lodomerije uključen u njen kasniji vojni premjer.

1772—1774 godine gubern. savjetnik pater Josef LIESGANIK vrši triangulaciju Galicije i Lodomerije, orijentacijom na meridijan Lavova (određen od astronoma METZBURG, RAIN i GUSSMANN) za političke i katastarske potrebe bez prikazivanja terena: taj rad je obuhvaćen u 5 sekcija.

Vojni premjer Galicije i Lodomerije otpočeo je 1775 godine pod rukovodstvom potpukovnika baruna SEEGER-a, a kada je taj 1776 godine preuzeo radove na razgraničavanju između habsburške carevine i Poljske (poslije njene prve podjele), rukovodstvo vojnog premjera preuzima major STEINBACH. Zasebno vojno premjeravanje uz granicu Pruske Šlezije izvodi 1775 godine odjeljenje potpukovnika MIEG-a. U prvom dijelu radova, 1775—1778 godine, vojni se premjer sastojao od pripremnih radova triangulacije i koristio je radove LIESGANIK-a iz 1772—1774 godine. Vršni se vojni premjer u zapadnom dijelu Galicije, duž otoka rijeke Visle, zatim se premjeravaju gradovi Lavov, Brodi, kao i logorska mjesta Sniatin, Zunce, Medice. U isto vrijeme vrši se spomaganje na radovima vojnog premjera u Bukovini i Moldaviji. Ma da su ovi radovi po obimu znatni, njihova rastrganost ne donosi naročito vidljive objektivne uspjehe. 3. V. 1776 godine Štab Generalquartiermeistera donosi odredbu: kao u Češkoj i Moravskoj s kartom MÜLLER-a tako treba da se postupi i u Galiciji i Lodomeriji s djelomičnom upotrebom triangulacije i karte LIESGANIK-a; vojni će se premjer vršiti pomoću stočića, lineala i busole. Radove premjera i opis zemljišta vršiti će gen. štabni oficiri i tome radu pridodani sposobni

oficiri tamošnjih pukova. Radom je početo u istočnim oblastima, kod Lavova, gdje je premjeravanje krenulo bržim, organiziranijim tempom.

Rat 1778—1779 godine protiv Prusije prekida radove na vojnom premjeru, koji se ljeti 1778 godine obnavlja pod rukovodstvom majora WALDAU-a. U ovom periodu rad je otpočet sa 10 gen. štabnih i 16 pukovskih oficira, a završen je maja 1783 godine s 14 trupnih oficira. Premjereno je 366 sekcija.

1781 godine, nakon završetka vojnog premjera Donje Austrije, Štab Generalquartiermeister-a prebacuje odjeljenje potpukovnika von NEU s 22 oficira i kadeta u Galiciju, gdje je ono u bazenu Dnjestra 1782 godine premjerilo 22 sekcije, a zatim se prebacuje u Mađarsku, gdje potpukovnik von NEU preuzima rukovodstvo vojnog premjera.

Vojni premjer Galicije i Lodomerije u mjerilu 1:28.800 obuhvata prema tome u vremenskom razdoblju od:

— 1770—1771 i 1783 godine	20 sekcija
— 1775—1778 godine	5 „
— 1779—1783 godine	
a) odjeljenje potpukovnika MIEG-a	365 „
b) odjeljenje potpukovnika von NEU	22 „
— svega	412 sekcija

Pripadajući vojni topografski opis u 6 svezaka sadrži imena naselja i njihove međusobne udaljenosti u satovima hoda, kao i razne druge vojne i građanske statističke podatke i primjedbe. 1790 godine izrađen je svezak *Popis naselja*, i 2 sveske ortografskih popravaka imena naselja, koja su već bila obuhvaćena vojnim premjerom.

Na temelju sekcija vojnog premjera u mjerilu 1:28.800 izrađena je operativna karta u mjerilu 1:115.000, koja obuhvata 24 lista. Ona nije bila namijenjena javnosti, a jedna kopija izrađena je za carevu ličnu upotrebu.

Još 1778 godine Dvorski ratni savjet odobrava izradu kopija listova vojnog premjera za potrebe ispravaka karte *patera LIESGANIK-a*, njegove *Okružne karte*, i to samo nomenklature bez prikaza terena. Ovaj su rad vršili okružni inženjeri pod nadzorom oficira vojnih okruga. *Okružne karte LIESGANIK-a* bile su izrađene prema podjeli prema uzoru karte MÜLLER-a za Češku i Moravsku, u mjerilu 1:72.000, a trebale su obuhvatiti urbarsko zemljište (katastar). U toj kopiji *Okružne karte* izvršen je popravak ortografije imena naselja i okružnih granica; zatim je sve to prenijeto u meridionalnu — specijalnu kartu mjerila 1:144.000. Godine 1784 u Inženjerskoj akademiji u Beču otpočeo je rad povećavanja u mjerilo generalne karte 1:288.000, koji je rad uslijed nastalih austro-turskih ratova 1786 godine dovršio J. von LICHTENSTEIN. U njoj su naselja označena kružićima.

1783 godine pristupilo se izmjeri zemljišnih čestica u svrhu dobivanja podataka za uređenje poreza. Na ovom radu sudjelovalo je 12 trupnih oficira tamošnjih pješačkih pukova.

1780 godine, preko granice Galicije, za Haličke — Galicijske zemlje u Podoliji, koje su Turci 1690 godine vratili Poljskoj, kapetan ZILICH izradio je vojnu kartu u mjerilu 1:28.800 i vojno topografski opis ove pokrajine.

U trećoj podeli Poljske 24 oktobra 1795 godine, habsburška carevina uzima poljske zemlje između rijeka Pilice, Visle i Buga pod imenom *Zapadne ili Nove Galicije*. Za ovu pokrajinu nisu postojale nikakve pouzdane karte, osim navedene karte RIZZI—ZANONI. Njen premjer, ma da strogo uzevši ne ulazi vremenski ni u Prvi, ni u Drugi zemaljski premjer (otpočet 1806 godine), ukratko će se rasмотрiti zbog njegove specifične vremenske pripadnosti habsburškoj carevini.

U Zapadnoj Galiciji — vojvodstva Lubin, Cholm, Bresc, Bilsk, Mazovija, dio Krakova i Sandomirz, izvršena je 1799 godine triangulacija i astronomska orijentacija s naslonom na postojeću triangulaciju *patera LIESGANIK-a*, a u Galiciji i Lodomeriji pod rukovodstvom pukovnika baruna METZBURG-a. 1801 godine do 1804 izvršen je vojni premjer, na osnovu koga je izrađena »Karta Zapadne Galicije snimljena pod vodstvom tadašnjeg pukovnika i kasnijeg generala i generalkvartir-majstora MAYER von HELDENFELD etc« (*Karte von Westgalizien aufgenommen*

unter der Leitung des damaligen Obersten und dermaligen G. F. W. M. und G. Q. M. MAYER von HELDENFELD etc), mjerila 1:28.800; ona obuhvata 275 sekcija izrađenih od 10 gen. štabnih i 16 pukovskih oficira.

Mirovnim ugovorom u Beču od 14. X. 1809 godine, Zapadna ili Nova Galicija izdvaja se iz habsburške carevine ulazi u sastav Vojvodstva Varšavskog, koje je osnovao Napoleon. Bečki Kongres, na svom završetku 9. VI. 1815 godine dodjeljuje Rusiji Vojvodstvo Varšavsko s neznatnim ispravkama granice u oblasti Krakova u korist Austrije. Time je prestala svaka kartografska djelatnost i rad na vojnom premjeru u toj oblasti od strane Austrije.

D) Vojvodstvo Bukovina

Vojvodstvo Bukovine i privremeno okupirani dijelovi Podolije — Hoćinske Raje i Moldavije (Moldavske):

1) Vojvodstvo Bukovina pripojeno je habsburškoj carevini na osnovu mira u Kučuk—Kainardži od 17. VI. 1774 godine, koji je bio sklopljen između Turske i Rusije. Obuhvatalo je distrikte Černovice i Sučavi.

Granicu između Bukovine i Galicije — njene Pokutske zemlje označili su još prigodom radova u Galiciji 1772 godine pukovnik barun SEEGER i major MIEG. 16 i 17 novembra 1774 godine major von MIEG obilježava granicu prema Moldaviji i Hoćinskoj Raji tablama i austrijskim orlovima, a ruska vojska pod komandom feldmaršala grafa RUMJANCOVA povlači se iz Bukovine na turski teritorij.

Prvo vojno premjeravanje od oka izvršeno je u poluvojnom mjerilu 1:57.000 i odmah prenijeto u jednostavno vojno mjerilo 1:28.800. Na osnovu tih radova sastavljen je: Plan distrikta Bukovine sastojeći se iz sekcije koje su 1773, 1774 i 1775 godine geometrijski snimljene od odjeljenja c. k. Generalštaba « Plan des Bukowiner Districts, bestehend aus 72 Sectionen welche in den Jahren 1773, 1774 und 1775 von einem Departement des K. k. Generalstabes geometrisch aufgenommen wurde). Ovom je radu priložen topografski opis distrikta, izrađen 1776 godine od majora von MIEG-a.

Naročito pomno obrađene su pogranične karte u mjerilu 1:57.600:

a) (Kordonska karta distrikta Bukovina prema turskoj Moldaviji — Hoćinskoj raji) « Cordons Karte des Bukow. Districts gegen türkischen Moldau — Chotyner Raja), i

b) »Granična linija distrikta Bukovine i velike kneževine Erdelja« (Grenzlinie des Bukow. Districts von den Grossfürstentum Siebenbürgen).

1782—1783 godine, pod rukovodstvom inženjera J. BUDINSKI i postepeno mu pridodavanih upravnih inženjera, izvršeno je ekonomsko snimanje velikih kompleksa bukovih šuma, a djelomično i naselja u mjerilima 1:4.800 i 1:14.400 u 117 lista. U distriktu Černovice snimljeno je 110, a u distriktu Sučavi 133 sela.

1786—1788 godine izvršeno je snimanje čestica za ekonomske potrebe pod rukovodstvom kapetana HORA von OTZELLOVITZ i pridodatih mu 9 trupnih oficira. Snimanje je vršeno u mjerilu 1:28.800, a izrađena je topografska okružna karta Bukovine u 55 sekcija. U njoj su bojama prikazani šumski posjedi — domene, sve kategorije zemljišta: polja, livade, pašnjaci, kao i položaji sela. Izrađena je i geometrijska karta u mjerilu 1:72.000 kao nastavak karte LIESGANIK-a za Galiciju i Lodomeriju.

2) Podolija — Hoćinska Raja:

Za vrijeme ratova 1788—1791 godine između Austrije i Turske, austrijska vojska, pod komandom kneza COBURG-a, okupirala je oblašt između rijeka Pruta i Dnjestra t. zv. Hoćinsku Raju. Tu je 1788 godine, pod nadzorom generala FILO, izvršeno brzo vojno premjeravanje u mjerilu 1:28.800, a izvršio ga je kapetan HORA von OTZELLOVITZ, kome su postepeno pridodavani upravni inženjeri. Premjer okupirane oblasti bio je dovršen 1789 godine i obuhvata 29 sekcija. Mirom u Svištovu od 4. VIII. 1791 godine Austrija se povlači definitivno na ranije utvrđenu granicu Bukovine, kako ju je 1774 godine označio major von MIEG. Time je prestala svaka vojno-kartografska djelatnost u toj oblasti.

3) Moldavija (Moldavska)

Tokom austro-turskog rata 1788—1789 godine, austrijska je vojska okupirala dio Moldavije (današnja Rumunija). Drugi, veći dio okupirala je ruska vojska. Rat je završen primirjem u Gjurgjevu 23. IX. 1790 godine, a mir je zaključen u Svištovu 4. VIII 1791 godine, kada su se austrijska i ruska vojska povukle iz Moldavije, koju je ponovno okupirala turska vojska.

U dijelu, koji je bio pod okupacijom austrijske vojske Generalštab pristupa vojnom premjeru, pod rukovodstvom kapetana *HORA von OTZELLOVITZ-a*, u mjerilu 1 : 28.800, na osnovu koga je izrađena karta »*Bruljon originalnog premjera pet moldavskih distrikta, to jest Sučave, Roman, Njamc, Baheu i Putna etc...*« (*Brouillon der Originalaufnahme der fünf Moldauischen Districten, nämlich des Sutscha-waer, Roman, Njamtz, Baheu und Puttnauer etc...*)

II. ZEMLJE MAĐARSKE KRUNE

Kratak historijski uvod.

29. VIII. 1526 godine, sultan Sulejman II porazio je u bici kod Mohača vojsku mađarsko-češkoga kralja Ljudevita II. Jagelovića, koji je ovdje i poginuo.

16. XII. 1526 godine sabor u Požunu (Bratislava) odlučuje, da Mađarska uđe u personalnu uniju s habsburškim carstvom u osobi cara Ferdinanda I., a 1. I. 1527 godine sabor u Cetinu na Kordunu izabire ga i za kralja Hrvatske. Nastaje doba nesloge i nutarnjih nemira, što pogoduje daljem nadiranju Turaka. Sporazumom u Velikom Varadinu od 5. II. 1538 godine, Mađarska je podijeljena na:

- a) sjeverozapadni dio pod habsburškim carstvom;
- b) centralni dio pod turskim sultanom, kojega paša stoluje u Budimu;
- c) Erdelj (Sedmogradsku) pod kraljem Ivanom Zapolja, ali pod protektoratom sultana.

Uzani pojas sjeverozapadne Hrvatske ostaje pod habsburškom carevinom i tim područjem u ime cara upravlja ban. Ujedno se pojavljuju i začeci Vojne Krajine:

- a) 1538 godine Gornjo-Slavonska Krajina, kasnije Varaždinski generalat i oblast Žumberka,
- b) 1578 godine primorska — Hrvatska Krajina, kasnije Karlovački generalat,
- c) 1595 godine Banska Krajina.

Ekspanzija turskoga carstva protiv habsburške carevine dostiže kulminaciju 1683 godine, kada 12. IX. tursku vojsku *Kara Mustafe* razbija poljsko-austrijska vojska *Sobjeskog*. Otada nastupa obrnuti proces: nadiranje habsburške carevine prema Turskoj i dalje u unutrašnjost Balkanskog poluotoka.

2. IX. 1686 godine austrijska vojska pod vojskovođom *Karlom Lotrinškim* zauzima grad Budim, na što sabor u Požunu potvrđuje personalnu uniju s habsburškim carstvom,

12. VIII. 1687 godine austrijska vojska pod vojskovođom *Karlom Lotrinškim* i vojvodom *Ludvigom Badenskim*, pobjeđuje kod Mohača tursku vojsku i zauzima veliki dio Mađarske i donje Hrvatske — Slavoniju,

19. VIII. 1691 godine, austrijska vojska pod *Ludvigom Badenskim* pobjeđuje je tursku vojsku kod Slnkamena,

11. IX. 1697 godine austrijska vojska pod vojskovođom *princom Eugenom Savojskim* pobjeđuje tursku vojsku kod Sente, nakon čega slijedi mir u Karlovcima 2. I. 1699 godine, kojim habsburška carevina zauzima Mađarsku (bez Temešvarskog Banata i dijela Erdelja) i Donju Hrvatsku — Slavoniju (bez jugoistočnog Srijema).

Poslije opsade i zauzeća Beograda 17.—23. VIII. 1717 godine od austrijske vojske pod vojskovođom *princom Eugenom Savojskim*, slijedi mir u Požarevcu od 21. VII 1718 godine, kojim habsburška carevina dobiva Temešvarski Banat, preostali dio Erdelja i jugoistočni Srijem, te uzani pojas duž Save u Bosni, sjevernu Srbiju (Beogradsku nahiju) i zapadnu Vlašku do rijeke Olt.

24. VII. 1739 godine, austrijska vojska pod generalom *WALIS* biva poražena od turske vojske kod Grocke, te mirom u Beogradu od 18. IX. 1739 godine oštupa Turskoj pojas u Bosni, sjevernu Srbiju i zapadnu Vlašku. Granica je određena od ušća rijeke Une, Savom i Dunavom do Oršave i važila je sve do početka radova Prvog zemaljskog premjera 1763 godine. Zatim slijedi i formiranje Vojne Krajine:

- d) 1746 godine Slavonska Krajina — Generalat,
- e) 1750 godine Šajkaški bataljon,
- f) 1764 godine Banatska Krajina,
- g) 1770 godine Erdeljska (Sedmogradska) Krajina.

Austro-turska granica od Une, dalje kopnom do Mletačke Dalmacije, Banatsko-Vlaška i Erdeljsko-Vlaška doživljuju manje promjene. One će biti označene u drugim odsječcima.

Političko-upravna podjela.

1) Mađarska i 1778 godine neposredno priključeni Temešvarski Banat, pod palatinom — carevim namjesnikom i potpuno autonomnom Dvorskom kancelarijom obuhvatala je 46 županija, 2 oblasti, hajdučke i cipske gradove,

2) Erdelj (*Sedmogradska*) — 10. II. 1765 godine proglašena velikom kneževinom, kao *partes adnexae* Mađarske sa zasebnom autonomnom Dvorskom kancelarijom, podijeljena na:

a) Mađarske zemlje,

b) zemlje Seklera,

c) zemlje Sasa,

3) Hrvatska i Slavonija, kao *partes adnexae* Mađarske, na čelu s banom »Dalmacije, Hrvatske i Slavonije«, istovremeno i *supremus regius capitaneus*, podređena Dvorskoj kancelariji, sastojala se iz:

a) Gornje Slavonije — Hrvatske,

b) Donje Slavonije — Slavonije.

4) Vojna Krajina — od Jadranskog mora uski pojas Hrvatskom — Slavonijom — Temešvarskim Banatom — Erdeljom do Bukovine u vojnoj organizaciji, podijeljena na pukovske, bataljonske i četne kotareve (Bezirk), u obavezi stalne vojno-kordonske službe za osiguranje carskih zemalja od vojnih i pljačkaških upada, kao i sanitarnog osiguranja od strane turskog teritorija. Vojno-politička uprava podijeljena je na Generalate, podređene neposredno Dvorskom ratnom savjetu (Ministarstvu vojnom) u Beču, osim Banske Krajine, koja je pod neposrednom upravom bana u Zagrebu. Dijeli se na:

a) Karlovački Generalat,

b) Varaždinski Generalat,

c) Bansku Krajinu,

d) Slavonsku Krajinu — Generalat s bataljonom Šajkista,

e) Banatsku Krajinu,

f) Erdeljsku (*Sedmogradska*) Krajinu — rastresite enklave unutar Erdelja.

Kartografski pregled

U to vrijeme kartografija zemalja »Mađarske krune« bila je veoma oskudna i nesigurna, što se veoma jasno vidi iz službenih izvještaja vojskovođe *Ludviga Baden-skog* caru Leopoldu I. Isto i palatin-carski namjesnik Mađarske, nadvojvoda Johann (Ivan), upućuje hitne apele za prikupljanje karata i planova te ističe kao najvažniju potrebu ubrzanu izmjeru do sada vrlo malo poznatih, pustih i rijetko naseljenih zemalja preuzetih od Turaka.

Postojalo je nekoliko putopisnih, veoma uopćenih karata nesigurne osnove, bez veće kartografske vrijednosti:

1528 godine karta Mađarske od *Joh. CUSPIANOS-a*,

1556 godine karta Mađarske od *Wolfganga LAZIUS-a* (*Dr. LATZ*) i njegova karta mađarskih bojišta iz 1566 godine,

1571 godine karta Mađarske od *SAMBUCOS-a*,

1664 godine zemaljska karta kraljevine Mađarske i Hrvatske od vrhovnog inženjera *M. STIER-a*,

1673 godine karta Hrvatske od isusovca *STJEPANA GLAVAČA*,

1685 godine *Theatrum belli* od *G. M. VIECHER-a*, prikazuje Mađarsku za vrijeme turskih ratova,

Prvu pouzdaniju kartu predstavlja rad inženjerskog pukovnika *JOH. CHR. MÜLLER-a*: on je tada bio službeno pridodat generalu grafu *FERD. A. MARSIGLI*, kome je bilo povjerenje određivanje austro-turske granice prema ugovoru o miru u Karlovcima 1699 godine. *J. C. MÜLLER* izrađuje:

Detaljnu kartu granične linije u 40 listā, — do 1709 godine brzo je snimio i isrtao kartu: »*Posvećenom rimskom caru Josipu I., nepobijeđenom kralju Mađarske, kartu bogatih podataka kraljevstva Mađarske sa susjednim kraljevinama i novim oblastima, u dobrom obliku i zbirci listova, dato traženo, i posvećeno tako nj. vel. mađarskoj kralj. komori, ljeta gospodnjeg 1709, rad J. C. MÜLLER, nj. sv. vel. inženjer. J. A. SFEFFEL i C. ENGELBRECHT rezbare*« (*Augustissimo Romanor Imperatori Josepho I., Hungariae Regni Invictissimo Mappam hanc Regni Hungariae Propitius elementia fertilissimi cum adicentibus Regnis et Provinciis nova et accuratiori*

forma ex optimis schedis collectam D. D. D. ejusdem S. Majestatis Camera Regia Hungarica A. C. 170g, opera J. C. MÜLLERI S. S. S. M. Ingen. J. A. PFEFFEL et C. ENGELBRECHT scul), mjerila 1:550.000, obuhvata 4 lista. Karakteristika je karte prilično pravilno prikazan tok Dunava i ostalih velikih rijeka.

U znamenitoj historijskoj publikaciji: MARSIGLI A. FERD. Comes «Dunavsko panonska — Mizijska geografska posmatranja, astronomski, hidrografski, historijski, fizički pregledi nabrojani u 6 svezaka, Hag & Amsterdam 1726» (Danubius panonico — Mysico observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, phisicis perlustratis et in sex Tomos digestus Hagae & Amstelodami, 1726). gdje su u 2 svezka obuhvaćene 54 geografske table zemalja duž toka rijeke Dunava od Beča do ušća Jantre, kao i planovi priobalnih gradova i utvrđenja.

Isto tako donosi F. J. MAIRE: »Geografske karte granica između tri carevina i njihovih postepeno dogođenih se promjena od 1718 godine do današnjeg dana. Ovoj generalnoj karti priložene su još i razne druge djelomične karte prigraničnih veoma interesantnih zemalja u jednom većem mjerilu. 2. povećano izdanje i 150 značajnih mjesta« (Geographische Karte der Gränzen zwischen dreyen Kaiserthümern ihren nach und nach geschehenen Veränderungen vom 1718 bis heutigen Tags. Diesen General Karte sind noch verschiedene andere particular Karten der angränzend sehr interessanter Ländern auf einen grösseren Masstab beigefügt — 2. Auflage vermehrt und 150 merkwürdigsten Oerter).

1769 godine pukovnik MÜLLER izdaje: »Najnovija geografska mapa kraljevine Mađarske podijeljene u njene županije s distriktom Jaciga i Kumana, Temešvarskog Banata, ujedno označene kraljevine Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, velika kneževina Transilvanija, dio Bosne, Srbije, Bugarske i Vlaške posvećeno najuzvišenijoj vladarici Mariji Tereziji carici kraljici i Josipu II. rimskom caru i suvladaru, savjetniku preuzvišenom gospodinu generalu feldmaršalu predsjedniku Dvorskog ratnog savjeta grafu Moric-u LACY, sastavljeno i popravljeno godine 1769 po ing. MÜLLER, viši savjetnik, stalni upravitelj« (Mappa geographica novissima Regni Hungariae divisi in suos comitatus cum districibus Lazygam et Cumanorum Banatas Temesiensis ujesque Distinctum hec non Regnorum Croatiae, Slavoniae, Dalmatiae, Magni Principatus Transilvaniae partis Bosniae, Serviae, Bulgariae et Walachiae dedicate Augustissimis Regnatibus Mariae Theresiae Imperatrice Reginae et Josepho II Romanorum Imperatori e Corregenti Promotore Excellentissimo Domino generali Campi Mareschallo et Consilii Aulae Bellici Praeside Comite Mauratio a LACY. Ex Accuratoribus Tabulis congregata et Correcta Anno 1769 ab ing. MÜLLER S. C. M. Sup.: Vigil-Magistro), u mjerilu 1:360.000.

Kako se iz ovoga pregleda vidi, za vojni premjer zemalja »Mađarske krune« nije bilo na raspoloženju pouzdanih karata, koje bi mogle poslužiti kao osnovica. Predsjednik Mađarske dvorske komore graf GRASSALKOVITS izdaje uputstva i naređenja svima komornim, političkim i privrednim ustanovama: ako se ma gdje pronađu planovi i karte, tehnički »pieces«, iste treba odmah stavljati na raspoloženje određenim oficirima, koji će ih kopirati. Na taj način nastojalo se prikupiti što više kartografskog materijala, koji bi mogao ma i najmanje olakšati rad na vojnom premjeru.

Podjela jedinica premjera — zasebne kartografske cjeline

Prvi zemaljske premjer u zemljama »Mađarske krune«, rascjepkan je po pojedinim zemljama i oblastima, što je posljedica tadašnjeg političkog stanja i njegovog historijskog razvitka i redosljeda hitnosti vojno-kartografskih potreba. Ali, ipak, u svojim pojedinostima vojni premjer čini zasebne, zatvorene, vremenske i organizacione cjeline, pa će i sam vojni premjer biti popraćen kroz tu njihovu podjelu. Ona je sljedeća:

E) Kraljevina Mađarska

- 1) Mađarska:
 - a) oblast Marmaroša,
 - b) oblast Cipsa,
 - c) gornja Mađarska,
 - d) centralna, zapadna i južna Mađarska.
- 2) Temešvarski Banat,
- 3) Velika kneževina Erdelj (Sedmogradska):

- a) zemlje Mađara,
- b) zemlje Seklera,
- c) zemlje Sasa,
- d) enklave Erdeljskog Generalata — Vojne Krajine.

F) Kraljevine Hrvatska i Slavonija

- 1) Hrvatska (Provincijal),
- 2) Slavonija (Provincijal).

G) Vojna Krajina:

- 1) Karlovački Generalat i Žumberak,
- 2) Varaždinski Generalat,
- 3) Banska Krajina s enklavama Provincijala Hrvatske,
- 4) Slavonska Krajina s bataljonom Sajkišta,
- 5) Banatska Krajina.

E) Kraljevina Mađarska

1) Mađarska:

a) oblast *Marmaroša*, po karti J. REVICKI iz 1725 godine, obuhvata 4 processa (kotara) i 1 domini, a carska tvrđava Hust izmjerena je 1754 godine.

1766 godine carska komisija vrši studiju za postavljanje mitnica i organiziranja Vojne Krajine prema Poljskoj. Kako za ovaj kraj nije bilo pouzdanih karata, to Instrukcija od 26. IX. 1765 godine određuje, da se pod rukovodstvom zapovjednika tvrđave Hust, pukovnika *von STERLING-a* provede premjer i prikupe vojno-topografski i političko-etnografski podaci, naročito u pogledu za vojno i sanitetsko osiguranje granice prema Poljskoj. Granični pojas poljsko-erdeljsko-mađarski snimljen je geometrijski, a unutrašnjost oblasti metodom od oka. 19. VI. 1768 godine rukovodstvo nad ovim radovima preuzima pukovnik *graf CARACCILO* i oni su dovršeni početkom 1769 godine. Na njihovoj osnovi sastavljena je karta: »Originalni snimak *Marmaroša* od ing. natporučnika *HOFFMANN-a* i potporučnika *PAULELI* pod vodstvom pukovnika *v. STERLING* i *grafa CARACCILO* u godinama 1766—1768, 1: 28.800, 63 iscartane sekcije snimanja« (*Originalaufnahme der Marmaros den Ingenieur Oberleutnant HOFFMANN und Unterleutnant PAULELI unter der Leitung des Obrist Wachtmeister v. STERLING und grafen CARACCILO in den Jahren 1766—1768, 1:28.800, 63 gez. Aufnahmesektionen*), mjerenje je vršeno stočićem, a sekcije su iscartane bojama.

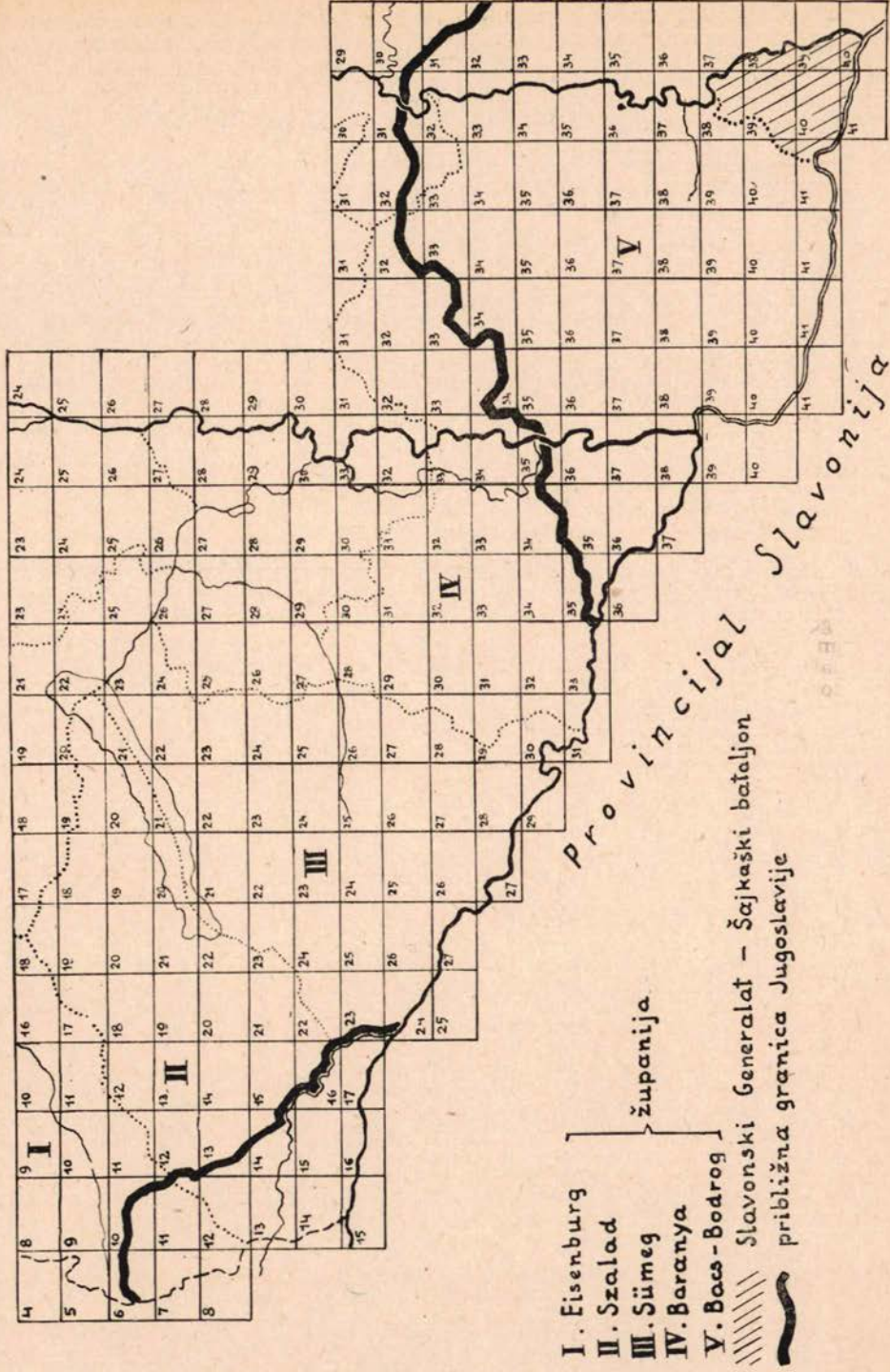
b) oblast *Cipsa* — *Terra Scepusiensis*, t. j. sjeverni dio županije Cips = 13 gradova i 1 domena, koju je oblast car Sigismund 1412 godine založio Poljskoj, a carica Marija Terezija 1769 godine iskupila i priključila Mađarskoj.

Obilježavanjem poljsko-mađarske granice i njenim premjerom, rukovodio je potpukovnik *barun SEEGER von DÜRRENBURG*, na osnovu čega je sastavljena: »*Mapa Poljskoj založene gospoštije Lublan s 13 gradova, svaki sa svojim teritorijem određenim u razlici po položaju, kao i oko njih prostirući se dio županije Cipsa po najvišem naređenju u ljeto 1769 godine geometrijski premjereno*« (*Mappe von der an Polen verpfändeten Herrschaft Lublan nebst den XIII Städten ein jedes mit seiner zugehörigen Territorium in Hotterung nach der Lage distincte unterschieden nebst dem um dieselbe liegenden Theil des Cipser Comitatus auf Allern. K. K. Befehl im Sommer 1769 geometrisch aufgenommen*), u mjerilu 1:14.400, koja obuhvata 63 lista. Ovaj granični premjer povezan je s premjerom oblasti Sandec-Cips (kotari Novi Targ i Novi Sandec) u Galiciji, izvršenim 1770—1771 godine.

c) *gornja Mađarska* — županije Arva, Liptau, Cips, Saroš, Ungvar, Bereg, Trenčin i Turoc, koji sačinjavaju povezanu oblast prema Poljskoj, prije njene prve podjele 1772 godine.

1769—1772 godine na geometrijskoj osnovici vršeno je vojno premjeravanje od oka u mjerilu 1:28.800, koje obuhvata 104 sekcije u bojama i 4 sveska vojno-topografskih podataka, pod rukovodstvom potpukovnika *baruna von MOTZEL-a*. Kada se je isti 1771 godine u rijeci utopio, rukovodstvo je preuzeo major *STEINBACHER*.

d) *centralna, zapadna i južna Mađarska*: oblast između Drave-Tise, gornje Mađarske i austrijskih zemalja.

- I. Eisenburg
 - II. Szalad
 - III. Sümeg
 - IV. Baranya
 - V. Bacs-Bodrog
- } županija
 } Slavonski Generalat – Šajkaški bataljon
 // // // // // približna granica Jugoslavije

Provincijal Slavonija
 0 0 0 0

Sl. 4. Skelet podjele sekcija vojne karte Južne Mađarske

Vojni premjer tog prostranog zemljišta izvršen je 1782—1784 godine na osnovu meridionalne i više orijentacionih linija, te velike trigonometrijske triangulacije, a detaljan premjer s malim stočićem, u mjerilu 1:28.800. Isti obuhvata 974 sekcija. Premjer je vršen pod rukovodstvom pukovnika *von NEU* i vrhovnom upravom načelnika štaba Generalquartiermeistera generala *baruna von ELMPY-a*. Kada je vojni premjer tih oblasti bio dovršen, radno odjeljenje brojilo je 56 gen. štabnih i trupnih oficira, a bilo je ojačano i odjeljenjima iz Češke i Galicije.

Osim toga izrađen je:

1760 godine plan tvrđave Budima, u mjerilu 1:4.300, u jednom listu,

1778 godine plan Budima i Pešte s okolinom u mjerilu 1:16.000, u 1 listu,

1778 godine situacioni plan tvrđave Budima (*A. C. TRAU*), u mjerilu 1:1.700, u 1 listu.

Skica obuhvata samo južni dio Mađarske, u čijem sklopu su se tada nalazili i teritoriji, koji sada pripadaju Jugoslaviji (obuhvaćeno debelom crtom).

Za vrijeme vojnog premjera centralne, zapadne i južne Mađarske 1782—1784 godine, vršena je revizija mađarske vojne karte za oblasti Marmaroša, Cipsa i gornje Mađarske 1766—1772 godine.

Po naređenju Dvorskog ratnog savjeta (Ministarstvo vojno) izrađena je po jedna kopija mađarske vojne karte mjerila 1:28.800 za komandante pukova i korpuša u Mađarskoj i komandirajuće generale u Hrvatskoj i Slavoniji (*de VINS* i *graf MITROVSKI*) u Temešvarskom Banatu (*barun WARTENSLEBEN*) i Erdelju (*graf FABRIS*), a za glavnog komandanta (*graf KINSKY*) reducirana karta mjerila 1:115.200. Pri tome je naročito naglašena tajnost i potreba brižljivog čuvanja tih karata, osobito u kritičnim vojnim momentima.

Na temelju vojnog premjera i popravke prije premjerenih oblasti izrađena je reducirana karta »*Geografska karta kraljevine Mađarske, snimljena pod upravom pukovnika von NEU, 1782—1784*» (*Geographische Charte des Königreiches Ungarn, aufgenommen unter der Direction des Obersten von NEU 1782—1784*), mjerila 1:192.000, u 13 lista, koja osim Mađarske obuhvata i Temešvarski Banat, Hrvatsku i Slavoniju.

(Nastavit će se)